

KAPITEL 5 / CHAPTER 5⁵
**TRAINING YOUNG TEACHERS FOR WORKING WITH PARENTS IN
MORAL EDUCATION OF UPPER PRESCHOOL CHILDREN:
THEORETICAL ARE ASPECTS**

DOI: 10.30890/2709-2313.2023-21-03-010

Вступ.

Сучасний стан суспільства, оновлення усіх сфер його соціального та духовного життя, модернізація системи вищої освіти України передбачає якісно нову підготовку педагога ХХІ століття у галузі дошкільного виховання. У ході інтеграційних процесів в освіті на зміну парадигми «просвітительської» прийшла інноваційна. Сьогодення вимагає забезпечення належної підготовки кадрів, всебічного розвитку особистості педагога, оскільки його професіоналізм, фахова компетентність визначають рівень освіченості батьків та сприяють моральному вихованню дошкільників.

Зміна державної політики в галузі освіти зумовила визнання провідної ролі сім'ї у вихованні дітей, про що зазначено в Конституції України, Національній програмі «Діти України», Законі України «Про дошкільну освіту». Сучасна сім'я має стати головною ланкою у вихованні дитини: створити належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального й розумового становлення особистості старшого дошкільника. Значна частина батьків, переймаючись пошуком джерел існування або нагромадженням багатства, все менше приділяють уваги моральним чинникам у вихованні дошкільнят.

Сучасність вимагає інтеграції сімейного і суспільного дошкільного виховання, активізації участі батьків в освітньому процесі, особливо в моральному вихованні старших дошкільників, оскільки сім'я та заклад дошкільної освіти слугують дітям першим соціальним орієнтиром, зразком форм людських взаємин.

У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні зазначено, що сфера життєдіяльності «Люди» формує готовність приймати соціальний досвід, норми й навички поведінки, співпереживання, співчуття, бажання пізнавати людей, робити добрі вчинки.

Провідна роль у вирішенні цих завдань відводиться дошкільному закладу та сім'ї. У своїй виховній діяльності заклад дошкільної освіти має спиратися на

⁵*Authors: Zalizniak A.M.*

сім'ю, сприяти підвищенню її педагогічної культури, активно впливати на взаємини між її членами. Забезпечити високий рівень реалізації потенціалу сім'ї щодо морального виховання старшого дошкільника здатна тільки нова генерація педагогічних кадрів. Це є особливо актуальним у прагматичному ХХІ столітті, коли нищівно руйнуються моральні цінності, ідеали.

5.1. Розвиток мети і завдань морального виховання в історико-педагогічному контексті

Для висвітлення мети і завдань морального виховання перш за все з'ясуємо зміст такого вихідного поняття, як виховання.

В українській народній педагогіці дане поняття спочатку вживалося у значенні «оберігати» (ховати, виховувати) дитя від небезпеки — хвороби, каліцтва, смерті, шкідливого впливу. Згодом це слово набуло дещо іншого змісту, зокрема педагогічного. Воно почало означати «вирощувати, навчаючи правил поведінки, даючи освіту, систематично впливати на культурний розвиток, світогляд, моральні принципи кого-небудь у певному напрямі; систематичним впливом розвивати якість почуття, рису, вдачі, прищеплювати що-небудь» [41, с. 41]. Основна мета виховання за українською народною педагогікою полягає в тому, щоб навчити кожного стати справжньою людиною. Мета і зміст виховання залежать від самого життя та конкретних життєвих умов трудової діяльності людини. Без виховання не може обійтися жодне суспільство. Тому, «виховання – загальна й вічна категорія, властива всім суспільно-економічним формаціям» [41, с. 43]. Народна мудрість свідчить: «Камінь шліфують, а людину виховують».

У родинно-сімейній енциклопедії за редакцією Ф. Арвата читаємо: «виховання в найбільш загальному вигляді полягає у підготовці молодшого покоління до життя в суспільстві» [34, с. 174].

У педагогічному словнику за редакцією М. Ярмаченка зазначено, що «виховання – це конкретно-історичне явище, яке тісно пов'язане із соціально-економічним, політичним і культурним розвитком суспільства, а також етносоціальними та етнопсихологічними особливостями, умовами життя» [26, с.85].

Академік АПН України І. Бех розглядає дане поняття у зв'язку з поняттям

освіта як «багатофакторний процес, що залежить від низки об'єктивних і суб'єктивних чинників. До об'єктивних чинників належать соціально-історичні особливості, культурні традиції країни, прийнята в ній система освіти. До суб'єктивних – особистісні якості педагогів, рівень їхньої педагогічної майстерності, психологічні особливості та ціннісні орієнтації учасників виховного процесу». [4, с. 7]. На його думку, «метою всієї освітньої системи виступає морально-духовна вихованість підростаючої особистості» [5, с. 3]. Він зауважує, що «нам потрібна не просто педагогіка виховання, а педагогіка сильного виховного впливу, тобто моральна педагогіка» [6, с. 3].

У сучасному тлумачному психологічному словнику поняття „виховання” трактується як «діяльність з передачі новим поколінням суспільно-історичного досвіду; планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування певних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, що забезпечує умови для її розвитку, підготовку до громадського життя і праці» [49, с. 51].

У великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «виховання» розглядається, як «сукупність знань культурних навиків, поглядів, що становлять загальний рівень духовного розвитку людини і є наслідком систематичного впливу ...» [12, с. 118].

Виховання є одним з основних видів діяльності людства, загальною і вічною категорією. На всіх етапах розвитку людського суспільства проблема виховання завжди була в епіцентрі уваги. У зв'язку з цим здійснювалися різні підходи до формулювання мети виховання, й зокрема морального виховання.

Виховання виникло разом з появою людського суспільства. В умовах первісного суспільства виховання дітей з наймолодшого віку було однаковим для всіх представників роду, різнилося воно лише за статевою ознакою. Виховні функції у первісних племенах було покладено на людей похилого віку, які готували дітей до життя і праці. Виникнення виховання як педагогічного феномену зумовлено появою системи соціального наслідування – передавання досвіду попередніх поколінь наступним. Метою виховання було озброєння знаннями і вміннями, необхідними в суворому повсякденному житті, тобто просте забезпечення існування людини.

В українському педагогічному словнику С. Гончаренка поняття «моральне виховання» визначається як „один з найважливіших видів виховання, полягає в цілеспрямованому формуванні моральної свідомості, розвитку морального

почуття й формуванні звичок і навичок моральної поведінки людини відповідно до певної ідеології. Моральне виховання починається в родині, продовжується у дошкільних навчальних закладах, загальноосвітніх школах, пізніше – у вищих та інших навчальних закладах. Основними методами морального виховання є переконання, привчання, заохочення тощо...» [13, с. 216].

У навчальному посібнику «Дошкільна педагогіка» вищезгадане поняття розглядається як цілеспрямована взаємодія дорослого і дитини з метою формування моральних почуттів і якостей, засвоєння моральних норм і правил, розвитку моральних мотивів і навичок поведінки [29].

Зазначимо, що моральне виховання має свою специфіку, сутність якої полягає в тому, що воно здійснюється безперервно і під впливом не лише педагогів, але й усіх людей, з якими спілкується дитина на протязі всього свого життя. Проблему морального виховання дітей дошкільного віку досліджували педагоги-дослідники: Л. Артемова, А. Богуш, Р. Буре, Н. Виноградова, Г. Годіна, Л. Загик, О. Кононко, В. Котирло, Л. Князева, Г. Маркова, В. Нечаєва, Л. Островська, Т. Поніманська, Т. Титаренко та інші. Саме у дошкільному віці формуються важливі моральні якості особи, риси характеру, що мають винятково важливе значення для всього наступного життя й діяльності людини.

Ми вважаємо, що моральне виховання старшого дошкільника повинно здійснюватись на основі нової парадигми освіти – особистісно орієнтованого та індивідуального підходу. У старшому дошкільному віці продовжується цілеспрямований процес залучення дитини до моральних цінностей суспільства. Ми погоджуємось з думкою сучасної дослідниці Т. Поніманської, що моральне виховання – це «основа формування особистості» [31, с. 26].

Сутність морального виховання полягає у формуванні моральної позиції, ціннісних орієнтацій, інтересів і потреб особистості. Т. Поніманська зазначає, що „успішність цього процесу залежить від єдності моральної свідомості і поведінки. Визначальною у ньому є роль дорослого як «соціального провідника», зразка для наслідування, організатора соціального досвіду дитини» [30, с. 216].

Методологічною основою морального виховання є етика. Вперше це слово було введено стародавніми греками, як таке, що включає в себе знання про мораль і моральність. У перекладі з грецької мови етика означає вдачу, характер, звичку. «Етика – філософська наука, об'єктом вивчення якої є мораль в цілому, моральна норма поведінки як найважливіший з чинників людської

життєдіяльності. Етика з'ясовує місце моралі в системі різних суспільних відносин, аналізує її природу, внутрішню структуру й роль у суспільстві, вивчає походження та розвиток моралі в історії людства, теоретично обґрунтовує систему моральності» [26, с. 176]. Зважаючи на це, можна стверджувати, що рівень розвитку суспільства визначає зміст і мету морального виховання, яке має соціальне замовлення та відзначається універсальністю і чіткою конкретизованістю.

Багато цінних педагогічних ідей з питань морального виховання, актуальних і в наш час, було сформульовано саме давньогрецькими філософами: Арістотелем, Демокритом, Сократом, Платоном.

Педагогічні погляди Арістотеля ґрунтуються на глибокому знанні сучасних йому наук, педагогічних ідей попередників та особистого досвіду. У творах «Етика», «Нікомахова етика», «Політика», «Афінская політія» Арістотель розглядав важливі питання теорії виховання [3]. Арістотель розробив виховну систему для «вільно народжених» громадян, зміст і методи фізичного, морального, розумового і естетичного виховання з урахуванням вікових особливостей дітей. Виходячи з ідеї природовідповідності виховання, філософ здійснив першу спробу вікової періодизації дитинства: від народження до семи років; від семи до чотирнадцяти років (початок статевої зрілості); від початку статевої зрілості до двадцяти одного року. Окресливши три вікових періоди, по сім років кожний, Арістотель важливого значення надавав першому з них – дошкільному. Відомий філософ вбачав виховання дітей від народження до 7 років лише як сімейне, яке повинно здійснюватись під контролем держави, що визначала мету, завдання і зміст виховання та навчання. Метою виховання повинно бути розвиток вищих сторін душі – розумової і вольової.

Значне місце у розробці питань морального виховання посідають праці давньогрецького філософа Платона. Головне у філософії Платона є вчення про ідеї. Його етичне вчення відображено в працях: «Держава», «Закони», «Протагор», в яких він виклав свою педагогічну теорію, обґрунтував зміст навчання і виховання, зробив перші кроки на шляху до визначення низки педагогічних понять, накреслив проект нової системи виховання дітей і молоді в рабовласницькій державі. Він висунув ідею державного суспільного виховання дітей, окреслив загальну схему його організації; сформував важливі положення про зміст і методи роботи з маленькими дітьми. На думку Платона, особи, які виховують дітей, повинні знати характер і нахили учня, бути справедливими та

розсудливими.

У країнах античного світу дошкільне виховання було виключно сімейним.

Значного розвитку моральна проблематика набула в ранніх творах Стародавньої Русі. Належної уваги приділяли проблемі морального виховання видатні діячі давньоруської культури: літописець Нестор, князі Ярослав Мудрий, Володимир Мономах.

Першою своєрідною енциклопедією педагогічної думки Київської Русі є «Повість минулих літ», написана літописцем Нестором. У даному літописі пропагується християнська мораль, яка полягала в любові до рідної землі, готовності до її захисту, єдності слов'янських народів [27]. На нашу думку, «Повість минулих літ» стверджує гуманні основи виховання, є пропагандою безпосередньо прекрасного та викриттям спотвореного.

Загально відома істина: для того, щоб дитина була вихованою, її потрібно виховувати, повчати [18]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «повчати» пояснюється як вчити кого-небудь чогось, даючи поради, напучення, настанови. Поняття «повчання» розглядається як: дія за значенням повчати; порада, напучення; проповідь, що містить поради, напучення (жанр давньоруської літератури, який містить таку проповідь) [12, с. 816].

Значущою пам'яткою давньоруської літератури і педагогічної думки XI століття є «Повчання князя Володимира Мономаха своїм дітям» «Повчання» – це слова зрілої людини про те, як належить жити в світі, яких непорушних законів слід дотримуватись. Усі ті закони продиктовані вимогами християнської моралі, спрямованої на очищення помислів людських і виховання в душі доброзичливого ставлення до всіх на світі. Цей твір пронизаний любов'ю до Вітчизни, стурбованістю за її подальший розвиток, майбутнє дітей. У повчаннях Володимир Мономах розглядав правила та норми поведінки: любов до Батьківщини, гуманне ставлення до людей, правдивість і чесність. Метою виховання для давньоруської педагогічної думки було «привести людину до Бога». Релігійний світогляд ставив перед людиною високі норми моралі – потрібно було виховати людину мислячою, добродійною, милосердною, сумлінною. Володимир Мономах у своєму «Повчанні» звертаючись до дітей, закликав їх: «Прочитавши цю грамотицю, постарайтеся робити добрі діла на землі...» [27, с. 183]. Мудрі слова Володимира Мономаха звучать як заповіт нащадкам, як світлий врочистий акорд фіналу усієї «Повісті минулих літ».

Особлива увага в літературі цього періоду приділялася питанням добра і зла, нормам поведінки, таким поняттям, як сенс життя, щастя людини.

Питання морального виховання вивчалось й педагогами епохи Відродження. У досліджуваній нами період проголошувалися гуманістичні принципи виховання. Досліджуючи епоху Відродження, ми прийшли до висновку, що вона справила значний вплив на розвиток українського духовного життя, на українську систему морального виховання молоді.

Французький письменник-гуманіст Ф. Рабле у своєму сатиричному романі «Гаргантюа і Пантагрюель» піддав критиці сучасну йому систему освіти і протиставив їй виховання, яке розвиває людину розумово і фізично, а також формує високі моральні якості. У своїй праці він виступив з вимогою гармонійного розвитку дітей, що може бути досягнуто шляхом озброєння їх науковими знаннями та практичними вміннями у поєднанні з моральним, фізичним та естетичним вихованням [33].

В українській системі виховання найважливішими були провідні ідеї національно-визвольного козацького руху – непорушність прав народу і людини, вільне волевиявлення особистості, утвердження самоврядування тощо. На поклик історії в козацькому середовищі зародилася і розвинулася лицарська мораль, для якої була притаманна глибока людяність, діяльна доброта, милосердя, батьківська турбота про підростаюче покоління, шляхетне ставлення до людини, палка всеперемагаюча любов до рідної землі. Козацька мораль оберігала всю українську націю, представників інших народів, завдяки цьому у національній системі виховання втілювалися в життя ідеї народовладдя і гуманізму [21]. Зазначимо: мета козацької педагогіки полягала у формуванні козака-лицаря, захисника рідної землі з яскраво вираженою українською національною свідомістю, світоглядом і характером, високою мораллю й духовністю. Створена козаками педагогіка, ввібрала в себе ідейно-моральний, емоційно-естетичний, психолого-педагогічний зміст богатирської епохи в житті наших пращурів періоду Відродження. Історико-педагогічний досвід переконує, що козацько-лицарські традиції – міцне культурно-історичне, морально-духовне підґрунття для виховання підростаючих поколінь, розвитку нашої нації, побудови демократичної і правової Української держави.

На рубежі XVII – початку XX століть традиції гуманістичного виховання підтримали і розвинули численні представники епохи Просвітництва та реформаторської педагогіки (або нового виховання).

Майже всі вітчизняні просвітителі, діячі культури та мистецтва, літератури і науки XVIII-XX століть зосереджували свої зусилля на питаннях освіти і виховання. Вони вплинули на розвиток виховних традицій морального спрямування.

Почесне та особливе місце серед видатних мислителів минувшини належить видатному українському філософу, просвітителю-гуманісту, письменнику Г. Сковороді. Моральне удосконалення людини, на його думку, відбувається саме через працю. Виховання, за твердженням Г. Сковороди, має бути «спорідненим», тобто таким, що відповідає можливостям людини. Метою виховання вважав створення гармонійно розвиненої людини. Основним завданням морального виховання філософ вбачав у формуванні шляхетності та вдячності підростаючого покоління. Першими вихователями і наставниками підростаючого покоління Г. Сковорода називав батьків. У педагогічних поглядах українського просвітителя віддзеркалилися основні напрями прогресивної педагогіки: гуманізм, демократизм, висока моральність, любов до батьківщини й народу [38; 39].

У творах українського поета, художника, мислителя, освітнього діяча Т. Шевченка є глибокі думки про виховання, яке повинно виробляти громадянські переконання, відданість народові, нетерпимість до неправди, егоїзму. В його творах проявились глибока народність, близькість до фольклору, гуманізм, палка любов до Батьківщини, гнівний пафос. Так, у поемах «Княжна», «Сотник», «Петрусь» освітній діяч обмірковує складні морально-етичні проблеми [51]. У педагогічному творі «Південноросійський буквар» вміщено фольклорні твори з яскраво вираженою моральною основою [50]. На думку українського мислителя, найвище благо – добро, волелюбність, не насилля, віра в перемогу над злом, тиранією. Високу оцінку надає поет родинному вихованню. У сім'ї, на його думку, діти зростають працьовитими, духовно багатими. Захоплюючись вихованням дітей у селянських сім'ях, поет засуджує його у дворянських родинах («Мандрівка з приємністю та й не без моралі», «Близнята»).

О. Духнович, представник культурно-освітнього руху на Закарпатті, в своїх працях відзначав, що основою духовності особистості є її моральність. Педагог стверджував, що дитина стає особистістю, людиною тільки тоді, коли вона набуває освіти і виховання. Людина без виховання, на думку О. Духновича, подібна до землі, на якій зростає бур'ян. Метою виховання вважав формування

моральної особистості, здатної виконувати обов'язки громадянина і патріота. Суть виховання вбачав у реалізації принципу природовідповідності. Обстоюючи даний принцип, О. Духнович дбав про рівномірний розвиток фізичних та інтелектуальних сил дитини. Цьому принципу підпорядковував і зміст морального виховання. Метою морального виховання, на його думку, є людяність, любов до всіх людей. Серед завдань морального виховання український педагог виокремлював необхідність виховання у дітей таких моральних якостей, як любов і пошана до праці, людяність і товариськість, чесність і правдивість, дисциплінованість і стриманість. Найбільш ефективними засобами морального впливу він вважав роз'яснення, навіювання, переконання, вітчизняну історію, народні пісні, звичаї народу, особистий приклад учителів і батьків, доцільно підібрані заохочення, а також покарання, хоча проти останнього різко виступав, наголошуючи, що воно може застосовуватися лише у виняткових випадках. Першими наставниками і вихователями дітей О. Духнович вважав батьків [15].

Відома українська поетеса і педагог Х. Алчевська склала бібліографічний збірник «Що читати народу», написала методичний посібник «Книга для дорослих», розробила програму й методику виховних бесід з літератури. У педагогічних працях Х. Алчевської містяться цінні педагогічні поради вчителю, що є актуальними сьогодні. Вона підкреслювала, що моральне виховання слід здійснювати засобами народної педагогіки [2].

Український майстер красного письменства, педагог-просвітитель, вчений, діяч освіти та культури І. Франко провідним завданням виховання висував формування українця, основними прикметами якого виступають свідомий патріотизм, висока моральність, вихованість, господарність, освіченість, витривалість, підприємливість й ініціатива. Видатний письменник великого значення надавав усній народній творчості як засобу морального виховання. У своїх творах розглянув широке коло педагогічних проблем: мету, зміст і методи навчання та виховання, роль учителя і вихователя у навчально-виховному процесі. І. Франко велику увагу приділяв сімейному вихованню дітей. Традиційну українську родину він розглядав як перший і найвпливовіший осередок патріотизму, національного єднання та виховання, місце прищеплення здорових норм; навичок поведінки, пошанування народних звичаїв і традицій [47].

Виняткового значення моральному вихованню дітей, починаючи з раннього

віку, надавала відома українська громадська, культурно-освітницька діячка і педагог С. Русова, автор першої концепції національного дитячого садка в Україні [35; 36]. С. Русова головним завданням морального виховання вважала «вироблення характеру». Вона була глибоко переконана: «Людину ми найбільш цінимо не за її значення, а за її характер – він найбільше важить у зносинах людей між собою, він дає змогу людині осягнути найвищі моральні блага» [35, с. 229]. Моральне виховання відомий педагог розглядала як цілісний процес, спрямований на формування в дітей моральної свідомості, моральних почуттів та моральної поведінки. Основними регуляторами моральної поведінки у С. Русової виступають совість, сором, усвідомлення обов'язку. Відомий український педагог зауважувала, що у дітей слід розвивати найкращі добродієвості: розум, воля, хоробрість, справедливість. Важливим засобом морального виховання вона вважала навчання: «Взагалі моральне виховання не може проводитися якось окремо: ним має бути пройняте все навчання, все життя» [35, с. 230 – 231].

Відомий професор педагогіки і психології Г. Ващенко розробив національну систему освіти, головним елементом якої є християнська мораль. У своїх працях він багато уваги приділяв виховному ідеалу як меті виховання. Він є автором низки педагогічних праць, зокрема «Виховний ідеал», «Виховання волі і характеру» та інших [10; 11]. В основу виховного ідеалу він поклав загальнолюдські та національні цінності, моральні закони творення добра і боротьби зі злом. З моральним вихованням, як визначає Г. Ващенко, міцно пов'язано виховання волі й характеру.

Науково-педагогічна спадщина видатного педагога і письменника А. Макаренка збагатила основні, найважливіші аспекти педагогічної науки: про етику, виховання моралі, культури поведінки, дисципліну тощо. Для нашого дослідження є цінною педагогічна спадщина А. Макаренка, в тій частині, де він розробив новаторську теорію і методику виховання, зокрема морального, розвинув оригінальну теорію сімейного виховання. Особливу увагу він приділяв вихованню єдності моральної свідомості і поведінки дітей. Відомий педагог давав настанову батькам: «Кожен батько і кожна мати повинні добре знати, що вони хочуть виховати в своїй дитині. Треба ясно усвідомлювати свої власні батьківські побажання» [22, с. 339-340]. Педагогічні ідеї А. Макаренка стають надійним порадником для всіх причетних до виховання підростаючого покоління вихователів, наставників.

Проблема морального виховання дітей хвилювала видатного педагога В. Сухомлинського. Головною метою морального виховання дошкільнят він вважав опанування ними елементарної морально-етичної грамотності. Відомий вчений визначив головний напрям у моральному вихованні – виховання людяності. У праці В. Сухомлинського «Як виховати справжню людину» подається моральний ідеал, який увібрав у себе найкращі риси менталітету українського народу [44]. У ній розглядаються конкретні принципи, істини, повчання, настанови, рекомендації, які подаються у вигляді правил, що складають азбуку моральної культури. Переконаливо викладається і методика найтонших сфер морального життя людини – материнського і батьківського виховання, ставлення до батьків, старших членів сім'ї. В. Сухомлинський стверджував, що моральне виховання починається з перших кроків свідомого життя дитини: «саме в молодшому віці, коли дитина дуже сприйнятлива, чутлива до емоціональних впливів, створюються сприятливі умови для того, щоб поступово розкривати їй зміст моральної культури як справжньої людської краси...» [45, с. 10]. Його практичний досвід гармонійно поєднує переконливе слово, читання художніх творів для дітей, створення моральних ситуацій, етичні бесіди, пояснення суті норм загальнолюдської моралі. Відомий педагог підкреслював: «Виховання полягає насамперед у тому, щоб виробляти, відточувати в людини здатність бути виховуваною. А здатність бути виховуваним – це чутливість душі, чутливість серця вихованця до найтоншого відтінку слова вихователя, до його погляду, до руху, до посмішки, до задумливості й мовчазливості...» [43, с. 494]. Ідеї видатного педагога сприяли усвідомленню значення морального виховання як своєрідної основи розвитку особистості. Педагогічна спадщина В. Сухомлинського має потужний потенціал в аспекті застосування досвіду видатного педагога для професійної підготовки майбутнього учителя-вихователя.

Розвиток педагогічної думки в Україні тісно пов'язано з прогресивними течіями в російському соціальному житті, що зумовлено історичними причинами.

Аналіз історико-педагогічної джерельної бази з проблем морального виховання дав можливість уточнити сутність поняття «моральне виховання», що дозволило нам схарактеризувати його як неперервний, систематичний вплив дорослого на дитину з метою формування гармонійно розвиненої й активної особистості зі стійкими моральними почуттями, спонуками, потребами,

якостями, моральною культурою поведінки та свідомим сприйманням навколишнього світу у відповідності із загальнолюдськими моральними цінностями та загальноприйнятими моральними нормами.

У цілому аналіз розвитку мети і завдань морального виховання засвідчує, що за кожної історичної доби мета виховання неодмінно пов'язувалася з уявленням про людину, її сутність та місцем у суспільстві. На різних етапах розвитку суспільства здійснювалися різні підходи до мети і завдань морального виховання, оскільки при обґрунтуванні їх основним критерієм був ідеальний тип особистості, якого потребувало суспільство на конкретному етапі свого розвитку.

На сучасному етапі у нашій державі з'явилися негативні явища в суспільстві, які пов'язані зі складними демократичними процесами та з низкою моральних проблем. Внаслідок цього постала нагальна потреба у відродженні моральності особистості, моралі суспільства, держави, вищого навчального закладу та сім'ї. Тому необхідно оновити процес виховання, наповнюючи структуру діяльності особистості новими інтересами, спонуками, потребами моральної поведінки.

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні ХХІ століття акцентується увага на виокремленні пріоритетних напрямів освіти гуманістичного характеру в нових умовах творення держави. «Реалізація Національної доктрини забезпечить перехід до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, що сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу особистості та суспільства» [24, с. 4]. Метою морального виховання виступає виховання в молоді високих моральних інтересів і запитів, ціннісних поглядів і переконань.

Закон України «Про дошкільну освіту» визначає дошкільну освіту як цілісний процес, який спрямований на «...формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду» [17, с. 5]. У вищезгаданому законі зазначено завдання виховання в сучасних умовах, а саме: «виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля» [17, с. 6]. У Законі України «Про дошкільну освіту», зокрема у статтях 8, 36 йдеться про підвищення якісного рівня освітньо-виховної роботи з дітьми, який має забезпечувати

дошкільний заклад у тісній співдружності з батьками. Тому саме від вихователів батьки потребують кваліфіковану допомогу з питань виховання взагалі, і зокрема з морального виховання.

Підсумовуючи, можна сказати, що державні документи України про освіту і виховання спрямовують вищі педагогічні заклади на перегляд змісту підготовки фахівців дошкільної освіти та націлюють педагогів дошкільного закладу на співпрацю з сім'єю.

Розглянувши проблеми моралі та матеріали державних документів, ми вважаємо за потрібне перейти до питання обґрунтування змісту підготовки майбутнього вихователя до роботи з батьками з морального виховання дітей старшого дошкільного віку. Нова парадигма виховання має привести до становлення високоморальної, активної, винахідливої особистості, якій притаманна гідність із стійкими переконаннями.

5.2. Обґрунтування змісту підготовки майбутніх вихователів до роботи з батьками з морального виховання старших дошкільників

Новий час, нова доба України вимагають нових нетрадиційних шляхів вирішення нагальних проблем модернізації всіх сфер соціального буття, і в першу чергу – освіти. XXI століття висуває нові завдання перед освітою щодо підготовки педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах держави.

У Законі України «Про вищу освіту» зазначається, що «підготовка за напрямами і спеціальностями фахівців усіх освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів здійснюється за відповідними освітньо-професійними програмами ступенево або неперервно залежно від вимог оволодіння певною сукупністю умінь та навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності» [16, с. 5]. Закон України «Про вищу освіту» передбачає створення всіх відповідних умов для самореалізації та самоствердження особистості, забезпечення потреби суспільства у кваліфікованих фахівцях.

У Концепції педагогічної освіти (1998 р.) зазначено, що її основне завдання – «професійна підготовка педагога, здатного забезпечити всебічний розвиток людини, як особистості і найвищої цінності суспільства» [19, с. 2].

Проблема підготовки майбутніх вихователів до роботи з батьками з морального виховання дітей старшого дошкільного віку є складною і

багатоплановою. Для досягнення мети і реалізації завдань нашого дослідження насамперед з'ясуємо сутність ключового поняття «підготовка».

У великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «підготовка» розглядається, як дія за значенням підготувати; запас знань, навичок, досвід і т. і., набутий у процесі навчання, практичної діяльності [12, с. 767]. Результатом підготовки є готовність, що трактується у вищевказаному словнику у двох значеннях, «як стан готового і бажання зробити що-небудь» [12, с. 194]. Готовність є важливою умовою успішного виконання будь-якої діяльності, особливо велика її роль у роботі педагога. Обумовлено це складністю і багатогранністю навчально-виховного процесу. У визначенні поняття готовності дослідники йдуть різними шляхами: одні акцентують увагу на його структурних складових, інші – на його сутності. У науковій літературі існує декілька підходів у визначенні структурних складових готовності:

1) готовність як сукупність знань, умінь, навичок (Н. Кузьміна, Л. Кондрашова, В. Моляко, В. Сластьонін, О. Щербаков);

2) готовність як функціональний стан (Н. Букіна, Ф. Генів, А. Ковальов, Л. Лавров, М. Левітов, А. Ліненко);

3) готовність як складне особистісне утворення (М. Дяченко, Л. Кандибович, Ю. Гільбух).

4) готовність як синтез властивостей особистості (В. Крутецький).

Отже, зазначений термін збагачує поняття «підготовка». Під змістом підготовки розуміють систему педагогічних знань, практичних умінь і навичок, необхідних для здійснення професійних функцій вихователя.

Проблему професійної підготовки майбутніх педагогів досліджують сучасні українські вчені: І. Бех, В. Бобрицька, В. Будаков, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, Н. Дем'яненко, І. Зязюн, В. Луговий, Е. Лузік, Г. Козлакова, В. Кузь, О. Олексюк, О. Пехота, Л. Пуховська, С. Сисоєва та інші.

Великої уваги в теорії та методиці професійної освіти науковці приділяють розробці змісту навчання, моделей фахівців, концептуальних ідей неперервної професійної освіти в сучасних умовах, аналізу професійних характеристик учителя.

Насамперед звернімося до педагогічних досліджень науковців щодо змісту професійно-педагогічної підготовки студентів у вищих навчальних закладах.

Р. Скульський особливу увагу приділяє самоосвіті та вдосконаленню професійної підготовки учителя [40]. В діяльності учителя, яка спрямована на

організацію навчального процесу, він виділяє такі основні функції: конструктивну, організаторську, комунікативну, гностичну, а також такі, як інформаційну, орієнтаційну, дослідницьку, виховну-розвиваючу, мобілізаційну. Всі названі компоненти тісно взаємопов'язані та реалізуються на всіх етапах навчального процесу. Дослідник підкреслює, що педагогічними передумовами самовдосконалення педагога є спеціальні знання та уміння, тобто теоретична та практична підготовка. Безперечно, самоосвіта, самовдосконалення спонукають майбутніх педагогів до саморозвитку й самовиховання.

І. Зязюн називає вчителя «другим батьком», «духовним наставником», який «прищеплює душі дитини високі моральні цінності й якості, зокрема благородні почуття віри, надії, любові, глибокої поваги до рідної землі, свого генетичного кореня, роду, народу, держави» [18, с. 231]. Він підкреслює величезну роль вчителя, який формує інтелектуально-духовний світ учня, етико-естетичні цінності. Відмітимо, що відомий педагог у підготовці вчителя надає значущості опануванню професійних знань.

У процесі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури нами виявлено, що в дослідженні змісту професійно-педагогічної підготовки вчителя-вихователя встановлено такі напрями:

– перший напрям характеризується розробкою професіограми, в якій визначається зміст, система теоретичних знань, перелік педагогічних умінь і навичок вчителя-вихователя, створюється модель спеціаліста на рівні випускника педагогічного вищого навчального закладу (О. Абдулліна, А. Бодаков, Г. Балахнічева, С. Єлканов, В. Сластьонін, О. Щербаков, Л. Спірін);

– другий напрям характеризується дослідженням структури педагогічної діяльності, зокрема досліджуються функціональні компоненти діяльності вчителя-вихователя: гностичні, прогностичні, конструктивні, конструктивно-моделюючі, комунікативні, організаторські (О. Ільїна, С. Єлканов, Л. Кондрашова, І. Коновальчук, Н. Кузьміна, Р. Скульський, О. Щербаков);

– третій напрям характеризується розробкою змісту, форм, методів формування теоретичних знань і педагогічних умінь (О. Абдулліна, Ю. Бабанський, І. Зязюн, В. Сластьонін).

Наявність наукових напрямів сприяє глибокому і всебічному вивченню системи, змісту і методів загальнопедагогічної підготовки, визначенню шляхів її удосконалення. Питанням загальної професійної підготовки майбутніх педагогів

присвячені дослідження А. Алексюка, В. Бобрицької, А. Бойко, О. Абдулліної, Ю. Бабанського, Л. Вовк, Н. Дем'яненко, А. Капської, Н. Кичук, Г. Козлакової, В. Кузя, В. Лугового, Е. Лузік, В. Майбороди, О. Мороз, Н. Ничкало, Д. Ніколенко, О. Олексюк, О. Пехоти, Л. Пуховської, О. Савченко, Р. Скульського, В. Семиченко, Р. Хмелюк, М. Ярмаченка та інші.

Значним внеском у професійну підготовку педагогічних кадрів нової формації на засадах компетентнісно-орієнтованого підходу стали праці В. Анищенко, І. Бега, С. Гончаренка, І. Зязюна, Л. Кондрашової, О. Михайличенка, О. Сухомлинської.

Сучасними підходами до проблеми професійної підготовки кадрів для системи дошкільної освіти опікуються Л. Артемова, Г. Біленька, Л. Загородня, І. Луценко, М. Машовець, Т. Поніманська, С. Попиченко та інші.

У нашому дослідженні за основу прийнято таке визначення готовності: це складна соціально-педагогічна структура, яка містить у собі комплекс індивідуально-психологічних якостей особистості і систему професійно-педагогічних знань, умінь та навичок.

Наукові дослідження дозволяють нам визначити поняття «готовність майбутнього вихователя до роботи з батьками з морального виховання дітей старшого дошкільного віку» як складне особистісне утворення, що містить у собі всебічні знання суті морального виховання старшого дошкільника, характеризується застосуванням необхідних професійно-педагогічних умінь та навичок у педагогічній діяльності, включає особистісні якості, що забезпечують високі результати взаємодії вихователів з батьками.

Зауважимо, що тільки окремі праці частково торкаються нашої проблеми: дисертаційна робота Н. Бугаєць присвячена проблемі професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до роботи з сім'єю учня [7]; Н. Грама розкрила теоретико-методичні засади фахової підготовки педагога-вихователя дошкільного закладу до економічного виховання дітей [14]; О. Поліщук піддала науковому розгляду питання підготовки студентів до естетичного виховання дошкільників засобами українського народного декоративно-прикладного мистецтва [28]; Т. Шанскова розробила соціально-орієнтовану методику підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи з батьками [48]; І. Сіданіч розглянула проблему виховання культури взаємин батьків і дітей молодшого шкільного віку в сім'ї і школі [37]; педагогічні умови формування гармонійних взаємин батьків з дітьми старшого дошкільного віку виявила

О. Косарева [20].

Вивчення змісту підготовки педагога до педагогічної діяльності в науковій педагогічній літературі дало нам змогу визначити компоненти підготовки майбутнього вихователя до роботи з батьками з морального виховання дітей старшого дошкільного віку: мотиваційно-ціннісний, змістовно-гностичний, процесуально-виконавський.

Аналізуючи науково-педагогічну літературу, ми дійшли висновку, що підготовку поділяють на загальноосвітню, професійну та спеціальну. Загальноосвітня – це оволодіння загальноосвітніми знаннями. Така підготовка забезпечує студентам наукове пізнання і засвоєння педагогічної діяльності, закладає загальнотеоретичне підґрунття для подальшої самоосвіти і підвищення кваліфікації вчителя-вихователя. Професійна підготовка – оволодіння професійними знаннями, уміннями та навичками, які необхідні для успішного виконання професійної діяльності. Спеціальна підготовка – оволодіння спеціальними знаннями циклу спеціальних дисциплін. Студенти оволодівають глибокими і всебічними знаннями, уміннями та навичками, які необхідні для застосування в спеціальній галузі.

На нашу думку, професійне становлення майбутнього вихователя в процесі його підготовки у вищій школі передбачає не тільки оволодіння певною сукупністю знань, умінь, навичок, але і його особистісне самовдосконалення, активізацію професійної позиції, виховання таких якостей, як комунікативність, тактовність, критичність тощо. Зазначимо, що фактором успішності його професійної діяльності виявляється сформованість, цілісність його особистості. Наявність знань про сутність процесу морального виховання уможливує здійснення в тісному взаємозв'язку з батьками моральне виховання дітей старшого дошкільного віку. Рівень підготовки майбутнього вихователя до роботи з батьками з морального виховання дітей старшого дошкільного віку визначається сформованістю необхідних знань, умінь і навичок.

Знання – це «категорія, що відображає істотні моменти зв'язку між пізнавальною діяльністю і практичними діями людини» [32, с. 64].

Невід'ємними якостями справжніх знань є їх систематичність, усвідомленість, осмисленість. Знання, виступаючи складовою світогляду людини, значною мірою визначають її ставлення до дійсності, моральні погляди й переконання, вольові риси особистості, характер [13]. Ми певні того, що знання – це засвоєння результатів пізнання дійсності, що виражаються у поняттях,

судженнях, умовиводах, теоріях.

Ступінь оволодіння навичками та уміннями знаходяться в прямій залежності від знань основ наук. У педагогічному словнику за редакцією С. Гончаренка поняття «уміння» – це «здатність належно виконувати певні дії, заснована на доцільному використанні людиною набутих знань і навичок. Уміння передбачає використання раніше набутого досвіду, певних знань; без останніх немає уміння» [13, с. 338]. Зазначимо, що педагогічні уміння і навички є важливим компонентом кваліфікаційної характеристики вчителя-вихователя, а їх формування – складовою частиною системи професійно-педагогічної підготовки. На нашу думку, вивчення фахових дисциплін, виконання вправ і самостійних робіт, проведення практичних та семінарських занять виробляє у студентів уміння застосовувати знання на практиці. Отже, уміння – це форма функціонування теоретичних знань, виконання необхідних дій щодо поставленої мети.

У педагогічному словнику за редакцією С. Гончаренка поняття «навички» – це «дії, складові частини яких у процесі формування стають автоматичними. При наявності навички діяльність людини відбувається швидше і продуктивніше. Формуються навички на основі застосування знань про відповідний спосіб дії, шляхом цілеспрямованих планомірних вправлянь. Навички є необхідними компонентами уміння» [13, с. 221]. Отже, навички – це свідомі дії, що виконуються чітко, швидко, точно на основі застосування знань.

Процес формування педагогічних умінь і навичок поєднаний з процесом формування системи педагогічних знань. Можна виділити такі його етапи:

1) період до навчання у вищому навчальному закладі – формування засад педагогічних умінь і навичок у школі (у процесі навчання і суспільно-педагогічної роботи);

2) період навчання у вищому навчальному закладі – оволодіння педагогічними уміннями та навичками в процесі навчальних занять (з психолого-педагогічних, спеціальних і суспільних дисциплін), під час педагогічної практики;

3) період після завершення навчання у вищому навчальному закладі – удосконалення практичних умінь і навичок у процесі самостійної роботи.

Загальне поняття «процес» означає закономірну, безперервну зміну моментів розвитку, що йдуть один за одним. Процес підготовки майбутніх вихователів до роботи з батьками з морального виховання дітей старшого

дошкільного віку полягає у закономірному оволодінні ними теоретичними знаннями та їх застосуванні на практиці. Теоретична підготовка здійснюється під час вивчення студентами навчальних дисциплін, а практична – спрямована на засвоєння знань, вироблення умінь та навичок у процесі практичної діяльності. Ми вважаємо, що передбачена підготовка майбутніх вихователів до зазначеного виду діяльності буде здійснюватися в межах спеціально організованого педагогічного процесу.

Складність педагогічного процесу підготовки майбутніх вихователів до роботи з батьками з морального виховання дітей старших дошкільників зумовлює необхідність розгляду форм та методів взаємодії вихователів та сім'ї.

5.3. Форми і методи взаємодії дошкільних закладів та сім'ї

Перш ніж розглянути форми та методи взаємодії вихователів і батьків з питань морального виховання дітей старшого дошкільного віку, з'ясуємо насамперед зміст такого вихідного поняття, як «взаємодія».

В основі «нової філософії» взаємодії сім'ї і дошкільного закладу лежить ідея відповідальності батьків за виховання дітей, покликаності соціальних інститутів (дошкільні заклади, школи, позашкільні заклади) допомагати та спрямовувати їхню виховну діяльність.

Визнання пріоритету сімейного виховання потребує іншого змісту взаємин сім'ї та дошкільного закладу. Новизна таких взаємин визначається поняттями «взаємодія» та «співробітництво». Суть даних понять полягає у беззаперечній рівновартісності вкладу кожного учасника процесу та у відсутності привілею вказувати, контролювати та оцінювати.

Поняття «взаємодія» у педагогічному словнику за редакцією М. Ярмаченка розглядається, як „філософська категорія, що відображає процеси впливу об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість і породження одним об'єктом іншого» [26, с. 82].

Сучасний дослідник А. Бойко розглядає педагогічну взаємодію як інтегрований феномен, що містить психологічні і філософські знання [8; 9].

Принциповими характеристиками даних взаємодії є рівність у спілкуванні і партнерство у спільній діяльності. Рівність у спілкуванні забезпечується взаємною повагою до особистості учасників спілкування, а також –

діалектичним принципом самого процесу спілкування – навчаючи батьків, сам педагог навчається і розвивається. Головне – це прийняття педагогом гуманістичних і демократичних основ взаємодії людей між собою. Партнерство у спільній діяльності вихователів дошкільного закладу і батьків допускає наявність суб'єктивних інтересів кожної із сторін, але виконання практичних дій цими сторонами забезпечує здійснення морального виховання старших дошкільників. Ми дійшли висновку, що спільна діяльність вихователів та батьків повинна дотримуватись таких принципів: відвертість, доступність, добровільність, співробітництво.

Ми вбачаємо співробітництво батьків і вихователів за такими параметрами: формування єдиних вимог дошкільного закладу і сім'ї, направлених на комплексне вирішення проблем морального виховання старших дошкільників; сприяння створенню педагогічно орієнтованого середовища оптимально морального розвитку дітей старшого дошкільного віку; соціально-педагогічне дослідження батьків, старших дошкільників з метою виявлення причин і труднощів у моральному вихованні дітей; забезпечення педагогічної допомоги батькам у моральному формуванні старших дошкільників; сприяння повноцінному особистісному розвитку молодих батьків та вихователів.

Синергетика – одна з філософських течій у педагогіці, що означає «узгодження», «робимо разом». Ми розглядаємо вихователів і батьків, як дві відкриті системи, що взаємодіють одна з одною. Висока синергія характеризується мінімальною агресією один до одного, більшою відповідальністю обох сторін, більшою варіативністю дій і поведінки, позитивним емоційним фоном педагогічної взаємодії, високим ступенем довіри сторін учасників один до одного. Низька синергія – зворотнє значення вищевказаних характеристик. При низькій синергетиці людина відчуває обмеженість власних ресурсів для участі у взаємодії, приходять відчуття небезпеки. Емоційний фон педагогічної взаємодії негативний, високий рівень недовіри один до одного. Педагог і батьки повинні бути синергетичними, коли вимагається така педагогічна взаємодія, при якій корисні і позитивні дії індивіда були б вигідні йому і корисні суспільству. Тому взаємодія, що здійснюється в умовах відвертості обох сторін і не обмежується нічиєю свободою, служить прояву щирих взаємин. Взаємодія, що проходить в умовах пригнічення однією стороною іншу, здатна маскувати справжні взаємини. Головний момент в контексті «сім'я – дошкільний заклад» – особиста взаємодія педагога і батьків з

приводу труднощів і радостей, успіхів і невдач у процесі морального виховання конкретної дитини в даній сім'ї. Безцінна допомога один одному полягає в розумінні дитини, у вирішенні її індивідуальних проблем, в оптимізації її розвитку.

Перейти до нових форм взаємин батьків і педагогів можливо в рамках відкритої системи дошкільного закладу. Результати зарубіжних і вітчизняних досліджень дозволяють охарактеризувати, з чого складається відкритість дошкільного закладу, що включає «відкритість всередину» та «відкритість ззовні». Надати дошкільному закладу «відкритість всередину» – значить педагогічний процес зробити більш вільним, гнучким, гуманізувати взаємини між дітьми, вихователями, батьками. Створити такі умови, щоб діти, вихователі, батьки були готовими відкрити самого себе в якійсь діяльності, міроприємстві, розповісти про свої радощі, тривоги, успіхи тощо. «Відкритість дошкільного закладу всередину» – це активізація батьків в освітній процес закладу дошкільної освіти. Від участі сім'ї у роботі дошкільного закладу виграють всі суб'єкти педагогічного процесу, особливо – діти. Вони з повагою, любов'ю, вдячністю ставляться до своїх тат, мам, бабусь, дідусів, які так багато знають, так цікаво розповідають, у яких такі золоті руки! Педагоги мають можливість краще пізнати батьків, зрозуміти сильні і слабкі сторони домашнього виховання, визначити характер і міру своєї допомоги. Отже, відбувається реальне доповнення сімейного і суспільного виховання. «Відкритість дошкільного закладу ззовні» – це означає, що дошкільний заклад відкритий впливам мікросоціуму свого мікрорайону, готовий співпрацювати з розміщеними на його території соціальними інститутами (загальноосвітні школи, музичні школи, бібліотеки тощо). Зміст роботи дошкільного закладу в мікросоціумі визначається його специфікою. Його безумовна цінність – у зміцненні зв'язку з сім'єю, розширенні соціального досвіду дітей, ініціативної активності і творчості вихователів, що сприяє авторитету дошкільного закладу, суспільного виховання в цілому.

Загальну проблему взаємодії сім'ї та дошкільного закладу висвітлено у багатьох сучасних наукових дослідженнях: Л. Загик, В. Іванової, О. Кононко, В. Котирло, Т. Кулікова, С. Ладивір, Т. Маркової, В. Маїшевої, В. Нечаєвої, Л. Островської, Т. Поніманської та інших. Відомий педагог В. Сухомлинський закликав учителів-вихователів вчити батьків справі виховання: «Учіть батьків мистецтва виховання як найбагороднішої, найлюдянішої, найвищої творчості,

як виконання високого громадянського обов'язку» [42, с. 537]. В ході дослідження ми зіткнулись з такою проблемою, як педагогічна некомпетентність батьків, часто байдуже ставлення батьків до успіхів і невдач своїх дітей, до життя і традицій дошкільного закладу. Таким чином, потрібно створити нову систему сімейного виховання: визначити нові підходи та окреслити нові шляхи у розв'язанні проблем взаємодії педагогів і батьків щодо морального виховання дітей старшого дошкільного віку; добирати адекватні методи діагностики; сформувані у суб'єктів виховання нові для них педагогічні уміння; змінити ціннісні орієнтації як у майбутніх вихователів, так і у самих батьків. Тому, слід освоїти нову сферу взаємодії суб'єктів дошкільної освіти, що вимагає формування активної педагогічної позиції батьків, їх педагогічного просвітництва, участі у соціальному і моральному розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволив уточнити сутність поняття «педагогічна взаємодія вихователів та батьків» як процес погоджених впливів, гармонійних стосунків, що підпорядковані спільній меті, яка реалізується в спілкуванні «на рівних» та в спільній педагогічній діяльності щодо морального виховання старшого дошкільника. Ми впевнені, що взаємодія, взаємний вплив, взаємне доповнення сімейного й суспільного – необхідна умова успішного розв'язання завдань морального виховання дітей старшого дошкільного віку.

На нашу думку, у формуванні особистості майбутнього вихователя ХХІ століття до роботи з батьками з морального виховання старших дошкільників є два головних аспекти – культурний і професійний. Культурний педагог – це не взірць формально-етикетної шляхетності, а інтелігентна людина за своєю найвищою духовною сутністю із творчим і гуманним способом світобачення, світосприймання. Термін «культура» має латинське походження «cultura», що в перекладі означає виховання, освіта, розвиток.

У педагогічному словнику С. Гончаренка зазначено, що «культура – сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично-досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вужчому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування... Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень

оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльністю» [13, с. 182].

Саме культура є підґрунтям формування особистості вчителя-вихователя. Важливим завданням вважаємо формування професійної культури майбутнього вихователя, здатного орієнтуватись у сучасному постійно змінному освітньому просторі, який би умів відповідально робити свій вибір, здійснювати контроль співвідношення рівня готовності до просвітницької діяльності з запитами суспільства. Під професійною культурою розуміємо певний ступінь оволодіння професією, тобто способами і прийомами вирішення професійних завдань на основі сформованості духовної культури особистості.

До професійних якостей педагога відносимо: професійну компетентність, любов до дітей, знання теорії та історії педагогіки, основ психології, методичні уміння, що включають педагогічну техніку, знання досягнень педагогічної науки та практики, уміння застосовувати їх у практичній діяльності, тактовність, прагнення до самовдосконалення, вміння організувати самоосвіту тощо.

Професійна компетентність педагогічних працівників є предметом уваги сучасних дослідників ХХ-ХХІ століття (А. Алексюк, Д. Белухін, І. Зязюн, С. Гончаренко, А. Маркова, Л. Масол, Н. Ничкало, О. Пехота, Л. Пуховська, В. Семиченко, В. Сластьонін та ін.).

У великому тлумачному словнику сучасної української мови вказується, що «компетентність – властивість за значенням компетентний. Компетентний:

1. Який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий...

2. Який має певні повноваження; повноправний, повновладний».

Цей же словник подає таке визначення поняття «компетенція:

1. Добра обізнаність із чим-небудь.

2. Коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи» [12, с. 445].

Таким чином, бути компетентним – вміти мобілізувати у певній ситуації наявні знання, уміння, досвід, особистісні риси. Отже, компетенція та професійна компетентність – це взаємопов'язані професійні і позапрофесійні знання, уміння, навички, здібності, ціннісні орієнтації. До моральних якостей педагога відносимо: духовність, моральну чистоту, доброзичливість, чуливість та людяність, чесність і правдивість, організованість і відповідальність. Формування основ педагогічної культури учителя є одним із найважливіших завдань під час підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Значні можливості для психолого-педагогічного просвітництва батьків має гувернер. Від його компетентності, ерудиції, комунікабельності залежить ступінь довіри батьків до нього. У майбутніх гувернерів формується усвідомлення того, що методичні рекомендації, практичні поради, сімейне консультування – невід’ємна складова їх діяльності, що жодне питання поставлене батьками, не повинно залишитися без кваліфікованої, конкретної відповіді. Підготовка до життя мудрих, освічених, розумних батьків не менш важливо для розвитку держави, аніж економічна чи правова освіта її молодих громадян. Це означає, що гувернерство – це педагогіка сучасності, педагогіка майбутнього, яка впливає на моральне та інтелектуальне формування нації, що є окремою темою дослідження.

Концептуальні основи сімейного виховання досліджувались у різні періоди розвитку суспільства. Ще у давнину людство прийшло до розуміння необхідності спеціальної підготовки батьків до виховання дітей. Класики педагогічної думки: П. Каптерев, Я. Коменський, П. Лесгафт, А. Макаренко, Й. Песталоцці, М. Рубінштейн, С. Русова, Ж. Руссо, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші – розглядали проблеми сімейного виховання.

У своїх дослідженнях ми керувалися твердженням сучасного дослідника М. Машовець про те, що вирішення педагогічних проблем у сім’ї потребує спеціальної підготовки батьків, кваліфікованої допомоги фахівців та наукового забезпечення на теоретичному і практичному рівнях [23].

На нашу думку, підготовка батьків до виховної діяльності повинна передбачати підвищення рівня їхньої педагогічної культури. Педагогічна культура – складова частина загальної культури, тому для неї, крім специфічних особливостей, характерні основні риси загальної культури [25]. У процесі аналізу педагогічних джерел та проведення експериментального дослідження виявлено потребу у вдосконаленні педагогічної культури батьків. Педагогічна культура сучасних батьків потребує значного вдосконалення. Під педагогічною культурою ми розуміємо такий рівень педагогічної підготовленості батьків, який відображає ступінь їх зрілості як вихователів і проявляється у процесі сімейного та суспільного виховання дітей. Вважаємо, що саме педагогічні знання допоможуть батькам глибше пізнавати дитину, розуміти її потреби, усвідомлювати шляхи впливу на неї, реально оцінювати ту чи іншу ситуацію, розв’язувати проблеми морального виховання. Під педагогічною культурою батьків ми розуміємо їхню достатню підготовленість до морального виховання

дітей старшого дошкільного віку за умов сім'ї, вміння застосовувати якості вихователя в процесі сімейної життєдіяльності. На нашу думку, формування педагогічної культури сім'ї – це просвітницька робота дошкільного закладу, звернена до свідомості батьків, виконання функцій, пов'язаних з нормальною життєдіяльністю родини, розвитком взаємостосунків між членами сім'ї, здатністю до морального виховання старших дошкільників. Таким чином, допомогу сім'ї у вирішенні її педагогічних проблем повинен надавати педагогічний колектив дошкільного закладу. Педагогічна підготовленість батьків характеризується певною сумою психолого-педагогічних, фізіолого-гігієнічних і правових знань; вміннями та навичками, набутими в процесі виховання дітей і догляду за ними. Вона тісно пов'язана з їх відношенням до виховання, до практичної діяльності в цьому напрямі. Хочеться відмітити, що підвищення педагогічної культури батьків – це головний шлях морального виховання дітей. Саме від рівня педагогічної культури батьків та їх ідейно-моральних критеріїв залежить моральне виховання дітей старшого дошкільного віку. Провідний науковий співробітник Інституту проблем виховання АПН України Т. Алексеєнко, розглядаючи педагогічну культуру батьків, визначила її компоненти:

- 1) мотиваційний – це спонукання до виховної діяльності;
- 2) змістовний – знання, переконання, погляди;
- 3) конструктивний – способи функціонування педагогічної культури [1].

Дослідник вважає, що на стан готовності батьків та якість виконання ними виховної функції впливають конкретні умови, в яких функціонує сім'я, і завдання, які стоять перед батьками як вихователями. В переліку цих умов особливе місце відводить: стану здоров'я і фізичному самопочуттю батьків; особистому досвіду; самооцінці власної підготовки; вмінню регулювати рівень свого стану готовності (поповнювати знання, творчо користуватися методами і прийомами виховання, враховувати набутий досвід); вмінню критично оцінювати результати своєї виховної діяльності. Таким чином, у загальному вигляді готовність батьків до виховання дитини структурно передбачає: позитивне ставлення до дитини і різних видів діяльності, пов'язаних з її доглядом і вихованням; адекватні до вимог здібності та особистісні якості; необхідні знання, вміння, навички; потреби, спонуки, інтереси [1]. Тому важливим завданням майбутніх вихователів є педагогічна просвіта, поглиблення педагогічних знань батьків з проблем морального виховання старших

дошкільників. У моральному вихованні просвіта направлена на формування понять про мораль, моральність, моральну свідомість, моральну культуру, моральні відносини, моральний розвиток тощо. Педагогічна культура батьків зумовлює коло проблем, які виникають у процесі морального виховання старших дошкільників та готовність їх вирішувати.

Цінною для нашого дослідження є педагогіка В. Сухомлинського, в основу якої він поклав педагогічну просвіту батьків: «Батьківська педагогіка, тобто елементарне коло знань матері й батька ... – це фундамент, основа всієї педагогічної теорії й практики» [42, с. 535 -536]. Прагнучи підготувати батьків до найважливішої справи життя – виховання дітей, великий педагог пропонував давати їм елементарні педагогічні знання, а також безпосередньо залучати до обговорення проблем навчання і виховання. Важливим завданням вихователів є пропаганда педагогічних знань серед батьків.

Вихователі дошкільного закладу – перші педагоги, з якими зустрічаються молоді батьки. Під час роботи з батьками вихователь повинен враховувати типові особливості сімейного виховання, індивідуальні особливості батьків, рівень моральної вихованості дітей, вивчення загальних педагогічних положень, пов'язаних з вихованням початку гуманізму у дітей.

Зміст роботи включає обговорення таких питань: роль сім'ї у вихованні дошкільників; особливості морального виховання дітей в сім'ї; психологічні особливості дітей дошкільного віку і їх врахування в сімейному вихованні; форми і засоби виховання дітей в сім'ї; помилки і труднощі сімейного виховання та шляхи їх подолання; підвищення педагогічної культури батьків, розширення їхнього педагогічного кругозору, збільшення об'єму педагогічних знань.

На нашу думку, під час визначення змісту, форм педагогічної просвіти батьків вихователь повинен враховувати загальну підготовку і життєвий досвід батьків, їхню освіту, громадську позицію, особливості сімей (багатодітна, неповна, малозабезпечена), національні традиції, рівень виховного потенціалу конкретної родини та її мікроклімат. У процесі цієї роботи батьки будуть отримувати знання про завдання і методи всебічного виховання дітей – фізичного, розумового, морального, естетичного. Але ми переконані, що питанням морального виховання в роботі з батьками слід приділяти особливу увагу, оскільки сім'я найбільше впливає на моральний розвиток особистості. Педагог, допомагаючи батькам, вселяє в них упевненість у тому, що вони зможуть змінити поведінку і характер дитини, якщо будуть систематично і

послідовно, разом з вихователями, впливати на неї в певному напрямі.

Реалізація завдань морального виховання старших дошкільників передовсім пов'язана з виявленням і організацією системи взаємодії у практиці дошкільного закладу. Виваженим шляхом забезпечення в практичній діяльності нової парадигми виховання є формування суб'єкт-суб'єктних взаємин у системах «викладачі-студенти», «студенти –батьки». Успіх взаємодії батьків і вихователів, а отже позитивний вплив на виховання дитини значною мірою будуть залежати від відносин, які складатимуться між вихователем і батьками дітей. Адже контакт двох вихователів – педагогів і батьків – крок до взаєморозуміння, до злагодженості, до гармонії, до набуття довіри, обміну духовними й емоційними цінностями, засвоєння педагогічного досвіду, знань, які вихователь і батьки передають один одному. Від того, наскільки батьки й вихователі зможуть порозумітися, від гармонійних взаємин між батьками і вихователями, від єдності вимог в підході до дитини та створення необхідних умов великою мірою залежить успіх морального виховання старших дошкільників. Зазначимо, що набуття майбутнім фахівцем особистісного рівня спілкування є необхідною умовою високої культури взаємодії й гармонії вихователя і батьків. Це має бути союз особливого призначення, який спирається на тонкі духовно-моральні переконання вихователів і батьків. Т. Алексеєнко вважає, що «тверді переконання виступають у ролі першооснови педагогічної культури. Це вироблені батьками усталені погляди, в основу яких покладені підтвержені досвідом ті чи інші педагогічні ідеї, що несуть в собі велику спонукальну силу» [1, с. 47]. Моральні якості та переконання виявляються в нормах поведінки в усіх сферах життєдіяльності.

Безпосереднє здійснення взаємодії вихователів і батьків ґрунтується на вивченні сім'ї педагогами і використанні методів впливу учасників педагогічного процесу один на одного:

- метод переконання: обмін думками, порада, пояснення, висловлювання своїх думок, суджень, аргументів, навіювання;
- метод вправління: особистий приклад педагога, батьків, прохання, доручення, показ-інструкція, практичні заняття з елементами тренінгу, моделювання та програвання педагогічних ситуацій;
- метод педагогічної оцінки: похвала, подяка, зауваження, заохочення.

Вивченню виховання дитини в сім'ї сприяють такі методи поглибленого дослідження: метод документалістики, методи опосередкованого вивчення сім'ї

(анкетування, тестування, опитування батьків); методи прямого вивчення сім'ї (систематичне спостереження, інтерв'ю, запитання), метод узагальнення незалежних характеристик.

Метод вивчення документалістики застосовується переважно на ранніх етапах дослідження, коли необхідне попереднє ознайомлення з об'єктом дослідження для повнішої та об'єктивнішої інтерпретації результатів (медична картка дитини, відомості про перебування в дошкільному закладі, характеристики).

Анкетування дозволяє педагогу зібрати конкретні дані про сім'ю, порівняти їх з попередніми даними і на основі цього скоригувати свою роботу (форма письмового опитування). Анкети можуть бути різних типів: закриті, відкриті, змішані.

Тестування сприяє відстежуванню процесу передачі знань, динаміці засвоєння і розвитку здатності вільного володіння та оперування теоретичною й методичною інформацією.

Опитування ґрунтується на взаємодії дослідника та респондента. Опитування буває таким: індивідуальним, груповим, очним, заочним, усним, письмовим.

Метод узагальнення незалежних характеристик полягає в отриманні інформації про дитину з різних джерел: матері, батька, бабусі та інших. При цьому слід зважати на об'єктивність джерел, з яких отримано інформацію.

Інтерв'ювання включає систему заздалегідь підготовлених запитань (форма усного опитування). Для реєстрації даних інтерв'ю використовують дослівний запис, запис по пам'яті, механічний звукозапис. Наслідки інтерв'ю залежать від продуманості питальника для інтерв'ю.

Метод систематичного спостереження спрямований на конкретне вивчення сімейного оточення дитини, наявної атмосфери в сім'ї взаємин між батьками і дітьми, виявлення не лише вразливих місць, а й можливостей для усунення недоліків.

Проблема підготовки майбутніх вихователів до роботи з батьками з морального виховання дітей старшого дошкільного віку вимагає також знань про пошук форм роботи як з дітьми, так і з їхніми батьками.

Форма – це «тип, будова, спосіб організації чого-небудь...» [12, с. 1328].

Ми вважаємо, що форми взаємодії педагогів і батьків – це такі способи організації їх спільної діяльності, які ефективно впливають на моральне

виховання особистості старшого дошкільника. Форми батьківської просвіти розрізняються за:

- 1) місцем проведення (у сім'ї, на нейтральній території, у закладі, на вулиці);
- 2) характером спілкування (безпосереднім та опосередкованим, усним, письмовим, за допомогою технічних засобів зв'язку, із поєднанням видів спілкування);
- 3) участю членів сімей (вся сім'я, обидва батьки, мати чи батько з дитиною, матері, батьки);
- 4) кількістю сімей (індивідуальні, групові, масові або колективні);
- 5) тривалістю (разові, короткочасні, постійнодіючі, пульсуючі);
- 6) змістом (формування знань та умінь; батьківських якостей і рис; правильного ставлення до дитини);
- 7) метою (обслуговуючі, реабілітаційні, профілактичні, супроводжуючі);
- 8) впливом на сім'ю (ознайомлюючі, спонукальні, перетворювальні) [46].

Форми співробітництва педагогів з батьками можуть бути як колективними (університет педагогічних знань, батьківські збори, конференції, зустрічі з батьками, засідання «круглого столу», вечори запитань і відповідей, засідання батьківського комітету, дні відкритих дверей, семінари-практикуми, створення групи батьків-порадників, спільні свята, спортивні змагання, відпочинок у вихідні дні тощо), так й індивідуальними (вступне анкетування, попередні візити батьків з дітьми до дошкільного закладу, консультації, відвідування педагогами своїх вихованців удома, телефонний зв'язок, бесіди тощо), груповими (консультації, клуби взаємодопомоги, школа молодих батьків, гуртки за інтересами, вечори запитань та відповідей, зустрічі з цікавими людьми), наочно-письмовими (батьківські куточки, тематичні стенди, ширмочки, планшети, папки-пересувки, дошка оголошень, інформаційні листки, анкетування, скринька пропозицій, неформальні листи, родинні газети, педагогічна бібліотека) та наочно-інформаційними (виставки дитячих робіт, магнітофонні записи бесід з дошкільниками, відеофрагменти організації різних видів діяльності, реклама книг, публікацій у періодиці, в системі Інтернет з проблем сімейного виховання). Вважаємо, що позитивних результатів у вихованні дітей можна досягти при вмілому поєднанні колективних та індивідуальних форм роботи вихователів з батьками. Педагогічна просвіта батьків повинна мати цільове спрямування. У сучасній освітянській практиці пріоритетними стають

диференціація, особистісно-орієнтований підхід до батьків та дошкільників.

Дослідження сутності роботи з батьками з морального виховання дітей старшого дошкільного віку неможливе без пошукової діяльності, спрямованої на вивчення різноманіття форм роботи з батьками.

Висновки

1. Аналізуючи теоретичні джерела із проблеми встановлено:

- питання морального виховання на всіх етапах розвитку людського суспільства завжди було в епіцентрі уваги;
- моральне виховання – це один з найважливіших видів виховання, що має свою специфіку, сутність якої полягає в тому, що воно здійснюється безперервно, на протязі всього життя дитини.

Нами було визначено, що моральне виховання – це неперервний, систематичний вплив дорослого на дитину з метою формування гармонійно розвиненої та активної особистості зі стійкими моральними почуттями, спонуками, потребами, якостями, моральною культурою поведінки та свідомим сприйманням навколишнього світу у відповідності із загальнолюдськими моральними цінностями та загальноприйнятими моральними нормами.

2. Досліджуючи зміст підготовки майбутніх вихователів до роботи з батьками з морального виховання дітей старшого дошкільного віку, нами було зазначено:

- зміст підготовки – це система знань, умінь та навичок, оволодіння якими сприяє розвитку здібностей студентів дошкільних факультетів, формуванню основ наукового світогляду та моралі, належної поведінки, підготовці до життя та педагогічної діяльності, що включає: мотиваційно-ціннісний, змістовно-гностичний, процесуально-виконавський компоненти;
- підготовка майбутнього вихователя до роботи з батьками з морального виховання дітей старшого дошкільного віку – це частина цілісного педагогічного процесу у вищій школі, який складається із взаємопов'язаних компонентів, що забезпечують його готовність;
- готовність майбутнього вихователя до роботи з батьками з морального виховання дітей старшого дошкільного віку – це складне особистісне утворення, яке містить у собі всебічні знання суті морального виховання старшого

дошкільника, характеризується застосуванням необхідних професійно-педагогічних умінь та навичок у педагогічній діяльності, включає особистісні якості, що забезпечують високі результати взаємодії вихователів з батьками.

3. У ході вивчення форм і методів взаємодії вихователів і батьків з питань морального виховання дітей старшого дошкільного віку з'ясовано, що успіх залежить від гармонії взаємин, які складаються між ними; вироблення єдиних вимог до старшого дошкільника у сім'ї та дошкільному закладі; створенні умов батьками і вихователями для розвитку моральної свідомості, почуттів та поведінки дітей; організації педагогічної просвіти батьків в інтересах морального виховання старших дошкільників. Поняття «педагогічна взаємодія вихователів та батьків» нами було уточнено як процес погоджених впливів, гармонійних стосунків, що підпорядковані спільній меті, яка реалізується в спілкуванні «на рівних» та в спільній педагогічній діяльності щодо морального виховання старшого дошкільника.

Безпосереднє здійснення взаємодії вихователів і батьків ґрунтується на використанні методів впливу учасників педагогічного процесу один на одного: метод переконання (обмін думками, порада, пояснення, висловлювання своїх думок, суджень, аргументів, навіювання); метод вправління (особистий приклад педагога, батьків, прохання, доручення, наказ, показ-інструкція, практичні заняття з елементами тренінгу); метод педагогічної оцінки (похвала, подяка, зауваження, заохочення).

Форми батьківської просвіти розрізняються за: 1) місцем проведення; 2) характером спілкування; 3) участю членів сімей; 4) кількістю сімей; 5) тривалістю; 6) змістом; 7) метою; 8) впливом на сім'ю.

Нами встановлено, що форми педагогічної взаємодії педагогів і батьків – це способи організації їх спільної педагогічної діяльності, які ефективно впливають на моральне виховання особистості старшого дошкільника.